

METHALI KATIKA USHAIRI WA SHAABAN ROBERT

Joseph Nyehita Maitaria¹

IKISIRI

Makala haya yanaangazia matumizi ya methali katika ushairi wa Shaaban Robert. Kwa ambavyo methali ni zao la utamaduni wa jamii, matumizi yake yameuweka ushairi huo katika mkabala wa uhalisi wa maisha ya watu. Kupitia kwa methali, tungo za ushairi wa Kiswahili zinakuwa kanzi ya kuhifadha na kubainishia falsafa ya mtunzi kuhusu maisha. Kadhalika, ujumbe unaowasilishwa hueleweka kwa tafakari kuhusu masuala mbalimbali katika jamii. Kwa maana hiyo, mtunzi amejenga dira ya kuwaelekeza wanajamii katika kukabiliana na matatizo katika jamii ya sasa. Aidha, methalikatika tungo za mshairi huyu zinajibainisha zaidi katika tamathali za usemi. Kutokana na namna zimetumiwa, ushairi wa Shaaban Robert unaweza kuanishwa kwa vijitanzu mahususi. Isitoshe, methali hizo zinawasilisha mawazo muhimu yanayothibitiwa kwa utamaduni wa jamii. Katika muktadha huo, ushairi wa Shaaban Robert umeshughulikia nyanja muhimu katika maisha ya watu. Tungo hizo zimekuwa zikienziwa siyo tu hapa Afrika Mashariki bali pia kutafsiriwa katika lugha muhimu za kimataifa na kutambuliwa ulimwenguni. Hii imetokana na kiwango cha juu katika ubunifu na udhibiti wa vipengele vya lugha viilivyotumika katika uwasilishaji wa maudhui. Kwa hivyo, ushairi wa Shaaban Robert umeweza kuweka msingi katika utunzi na uwasilishaji wa ushairi wa sasa wa Kiswahili.

1.0 UTANGULIZI

Miongoni mwa washairi watajika katika sanaa ya ushairi wa Kiswahili, ni Shaaban Robert. Umaarufu wa mshairi huyu umetokana na uhodari wa kuteua na kutumia maneno na kauli katika uwasilishaji wa tungo zake. Tungo hizo zimewasilishwa kwa ufanifu mkubwa unaojibainisha katika miundo na mitindo anuwai ya lugha ya Kiswahili. Kwa hivyo, tungo hizo zinaweza kuimbika, kughaniwa na kusomwa kwa sauti au kimoyomoyo. Isitoshe, mtunzi huyu hakuridhika kwa kipawa chake katika utunzi na usarifu wa lugha katika dahari hii, bali alinoa makali zaidi kwa kudurusu na kujifunza mengi kutokana na tungo adhimu za waangulizi wasifika kama vile Mwanakupona, Muyaka bin Haji na Sayyid Abdalla bin Ali bin Nassir miongoni mwa wengine (Allen, 1971). Katika uwasilishaji wa tungo hizo, alitumia baadhi ya kauli maarufu zilizokuwapo katika mapokeo ya jamii kama vile nahau, vitendawili, misemo na methali. Kadhalika, aliweza kutumia uhuru wa kisanaa katika kubuni kauli maalumu zilizoshirikishwa kwa ustadi katika uwasilishaji wa tungo zake. Miongoni mwa kauli teule zilizotumiwa ni methali ambazo zilijenga ujumi na kuacha athari

¹Makala haya yametokana na wasilisho la Mwandishi kwenye Kongamano la Kumuenzi Shaaban Robert baada ya Miaka 50th lililofanyika katika ukumbi wa st. Francis, Bukoba, Tanzania: tarehe 19-25 agosti, 2013.

kubwa kwa hadhira ya kila rika. Matumizi ya methali yamechangia katika kusawiri vipengele mbalimbali kuhusu maisha na utamaduni wa watu wa Afrika Mashariki.

Kimundo, mashairi wa Shaaban Robert yanaweza kuwekwa katika safu tatu: yale yanayotumia methali kwa uwazi, yale yanayobainisha matumizi ya methali katika maudhui na yale yanayotumia kauli zenye umethali. Mulokozi na Kitogo (2007), wamejitahidi kukusanya na kuhifadhi baadhi ya methali za Shaaban Robert. Baadhi ya methali hizo pia zinapatikana katika tungo zake kama vile: *Utubora Mkulina*, *Wasifu wa Siti binti Saad*, *Kufikirika*, *Kusadikika* na *Siku ya Watenzi Wote*. Wakusanyaji hao hawakubainisha miktadha iliyoibua matumizi ya methali hizo wala hawakutoa maelezo kuzihusu. Hata hivyo, hizo ni juhudi muhimu katika kuhakikisha kuwa kauli muhimu alizotumia Shaaban Robert zinafaidi kizazi cha sasa na kijacho Isitoshe, baadhi ya 'mithali' hizo ni kauli au misemo iliyokusanywa, ni ya kibinafsi, na inahusishwa zaidi na mtunzi huyo. Kutokana na umaarufu wa mtunzi, baadhi ya maneno hayo teule yameweza kuwa kauli za ki-methali na kukumbukwa na watu hadi sasa. Kauli na misemo maarufu katika tungo za mshairi huyo msifika zimeweza kuchangia siyo tu hazina ya methali bali pia msamiati katika lugha ya Kiswahili. Hilo ni jambo ambalo pia linadhihirika katika tungo maarufu za watajika wa kale kama vile Muyaka bin Haji (*Mashairi ya Muyaka*), Sayyid Abdallah bin Ali bin Nassir (*Al-Inkishafi*) na Mwana Kuona Binti Mshamu (*Utenzi wa Mwana Kupona*). Kwa kuzingatia uhuru wa kisanaa, Shaaban Robert aliweza kuzipa methali za 'kawaida' sura mpya na matumizi mapya. Katika mantiki hiyo, tungo hizo zimewasilisha jumbe kwa mshindo uliodhibitiwa kwa nguvu iliyojikita katika desturi zilizozowewa na zile zilizokiuka kwa makusudi taratibu hizo (Kezilahabi, 1972: 14). Aidha, tungo hizo za Shaaban Robert zinaweza kuainishwa katika vijitanzu kama vile: ule uliozingatia zaidi arudhi za kimapokeo na ule ulioشيرikisha, kwa kiwango fulani, vipengele vya arudhi hizo.

Kwa ujumla, tungo za Shaaban Robert ni matokeo ya tajriba yake ya maisha na uhodari wa ubunifu wa matumizi teule ya kauli na maneno yaliyopatikana kwa urahisi katika jamii yake. Baadhi ya mitindo iliyotumika katika uwasilishaji wa tungo hizo iliweza kuibua mielekeo na mihemko ya kihisia kwa washairi wa wakati wake na wahakiki wa kifasihi (Ndulute, 1987). Kwa mfano, matumizi ya methali katika tungo hizo yanaweza kuwekwa katika safu mbili: matumizi wazi ambapo miundo halisi ya methali hujitokeza, na matumizi yasiyo wazi, ambayo dhima yazo hutekelezwa kupitia kwa maudhui yanayowasilishwa. Kwa hivyo, ushairi huo unakumbatiwa na wale wenye kujiegemeza zaidi na wale waliokuwa na mielekeo ya kuziasi arudhi hizo. Zaidi ya ujumi na burudani inayoibuliwa kupitia kwa kunga zilizotumika, ushairi huo umesawiri mawazo kwa kuzingatia uelekezi wa uhalisi wa maisha ya sasa katika misingi ya utamaduni wa Kiafrika. Hiyo ndiyo sababu ya tungo hizo za ushairi kupata umaarufu na kuchukuliwa kuwa zenye manufaa si wakati wa uhai wake tu bali na hata baada ya mauko yake mwaka wa 1962.

2.0 DHIMA YA METHALI KATIKA UWASILISHAJI WA USHAIRI WA SHAABAN ROBERT

Mtunzi hodari wa kazi ya fasihi, hususa ushairi wa Kiswahili, hutambuliwa kwa namna anavyoisarifu lugha na mbinu zilizotumika katika uwasilishaji wa tungo hizo. Sifa mojawapo katika uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili ni ushirikishaji wa matumizi ya lugha ya mkato kuwa nyenzo ya kuibulia mawazo kitaswira, kiisitari au kimafumbo na kimuhtasari (Gibbe, 1980). Kwa kawaida, mshairi hana muda mwingi katika kufaragua kwa kina mawazo na hisi zake (Pierce, 1977; Propp, 1968). Kwa hivyo, kila kipengele cha lugha kilichoteuliwa na

kutumiwa katika tungo hizo, hushikilia nafasi muhimu katika uwasilishaji huo. Kwa sababu, ujumi katika tungo za ushairi haupo tu katika maudhui au kilichoelezwa bali hutokana na umbuji uliotumiwa katika uwasilishaji wa maudhui (Khatib, 1999:76). Mgodhi wa methali katika uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili ni dafina isiyoweza kuchimbwa na kumalizika. Hivyo, utajiri wa kunga za uwasilishaji umebainika zaidi katika ushairi wa Shaaban Robert ambapo methali zimetumiwa kuibulia maudhui muhimu. Huo ni ushuhuda wa ukuu na uhai wa kauli hizo zinazopatikana katika tungo za Shaaban Robert. Kupitia kwa tungo hizo, mtunzi amebainisha uhodari wa mkono wake katika usarifu wa methali na vile vile katika umilisi wa lugha katika kuibulia hisi na kuwasilisha wa ujumbe kwa hadhira bayana na hadhira fiche.

Katika uwasilishaji wa tungo zake, Shaaban Robert aliteua kwa hiari baadhi ya kauli na maneno mahususi yanayopatikana katika jamii na kupuuza yaliyopwelewa katika ubainishaji na uelekezaji wa mawazo, maono na falsafa yake. Kauli na maneno teule yaliyotumika katika ushairi wa Shaaban Robert yalizingatia zaidi athari kusudiwa katika kuibuwa, kuchochea na kuielekeza akili ya hadhira. Ni kutokana na uelewa huo ndipo mtunzi huyu alitumia kauli za methali katika tungo zake.

Kimsingi mtunzi wa ushairi hupata kichocheo na ilhamu ya kuutunga kutokana na tajiriba ambayo hufungamana kabisa na uhalisi wa utamaduni na maisha ya jamii (Momanyi, 1998 na Chacha, 1987). Fauka ya hayo, miundo na vipengele teule vya lugha vinavyotumika, husaidia katika uwasilishaji wa ujumbe unaokusudiwa. Ujumbe unapomfikia mkusudiwa ndipo hufahamika kwa yakini kwamba, mtunzi ameweza kufanikiwa katika kuwasiliana na hadhira yake. Aidha, mshairi wa Kiswahili ambaye hupuuza uteuzi mwafaka wa miundo hiyo teule, huenda tungo zake zikawa chapwa, chakavu na zenye kuchosha. Kadhalika, mashairi yake hupwelewa katika kugusa na kuathiri hisi ya hadhira. Hadhira isipopata kishawishi cha kuupenda ushairi kutokana na kunga zilizotumiwa, ujumbe kusudiwa hautakuwa umewasilishwa ipasavyo (Darvin na Wamuhu, 1994 na Mulokozi na Kahigi, 1979). Kwa uelekezi wa mihimili ya nadharia ya semiotiki, miundo mwafaka ya lugha ni ile ambayo husheheni sitiari, taswira, taashira na ishara katika kujenga chachu ya usaili na utafakari. Kutokana na matumizi ya methali, hadhira ya ushairi wa Shaaban Robert, imeweza kujengewa muktadha huo wa usaili na utafakari kila inapopata fursa ya kuyadurusu mashairi hayo. Katika uwasilishaji wa tungo hizo, miundo teule ya kauli za lugha inasaidia katika uelekezaji na ufasili wa ujumbe katika miktadha ya ndani ya tungo na ile iliyopo katika mazingira halisi ya jamii.

Ingawa ushairi wa Shaaban Robert ni tungo-bunifu, kauli teule zilizotumika, hususa kupitia kwenye methali, zinasaidia zaidi katika kuubainisha ukweli unaoafiki miktadha halisi inayojikita katika tamaduni za wenyeji. Kiswahili kama lugha mojawapo ya Kiafrika, ina ukwasi wa semi fupifupi kama vile methali, nahau na misimu (Lo Liyong, 1972). Semi au kauli hizo zinazotumika kwa mwafaka katika uwasilishaji wa jumbe, huufanya utungo kutajirika zaidi kiuchambuzi (Moshia, 2002; Senkoro, 1988). Msomaji anapochambua miundo ya matini zilizotumika katika ushairi wa Shaaban Robert, hupata kwa uwazijumbe zilizowasilishwa.

Ushirikishwaji wa kauli teule katika uwasilishaji wa tungo usichukuliwe kuwa ni hali ya kubainisha tu umahiri au ukwasi wa lugha, bali ni msingi wa kufaulisha upokezi wa ujumbe (Nowotny, 1968). Matumizi ya methali katika ushairi wa Shaaban Robert hutekeleza dhima maalum ya kuelimisha kwa uelekezaji, utafakarishaji na uhifadhi wa amali adhimu za utamaduni mpana wa jamii za Afrika Mashariki. Kimaudhui, methali zinazotumiwa katika ushairi wa Kiswahili zina ukuruba na vitendawili, lakini kwa kiasi fulani hutofautina na semi nyinginezo fupi fupi zinazopatikana katika jamii, kwa mfano, nahau na misimu ambayo

huibuliwa, hukuzwa, hudhofishwa au hufishwa (Lord, 1970). Aghalabu semi hizo hutumika katika miktadha mahususi ya kitamaduni, kijamii na kihistoria. Mabadiliko ya kitamaduni na kijamii yanapotokea watu hutumia zile maarufu zinazochukuana na miktadha iliyopo (Jilala, 2008; Mtesigwa, 1990). Shaaban Robert alitumia methali kwa hadhari ili kuweza kuakisi miktadha halisi inayowiana na maisha ya watu katika jamii. Jambo hilolimeangaziwa katika makala hii kwa ufahamu kuwa, uhalisia wa maisha na utamaduni wa jamii unapoathirika; baadhi ya semi huenda zisiwe maarufu katika mawasiliano ya watu na pia katika tungo za kifasihi kama vile ushairi wa Kiswahili. Methali zilizopo katika ushairi wa Shaaban Robert zinausaidia utanzu huo kupata umaarufu na kuendeleza uhai wake. Hata hivyo, baadhi ya methali katika baadhi ya tungo hizo zilifanyiwa marekebisho ya makusudi ili kujenga usasa katika uwasilishaji ujumbe. Sehemu inayofuatia inafafanua baadhi ya matumizi ya methali katika muktadha wa tungo za ushairi wa Shaaban Robert.

2.1 Methali kama Kichepuo cha Kuteua na Kujengea Maelezo ya Msingi

Methali ni sanaa na kauli za lugha zenye mpangilio au muundo maalum wa maneno. Baadhi ya wahakiki wa kifasihi wa hapo awali waliichukulia methali kuwa ni ushairi mdogo (Allen, 1971; Harries, 1962). Kadhalika, methali ni miongoni mwa semi fupi fupi zilizobuniwa kutokana na muktadha na mazingira halisi ya watu. Kwa hivyo, ni kielekezo cha masuala muhimu katika utamaduni wa jamii. Kwa ambavyo methali hujibainisha zaidi katika tamathali za usemi; matumizi na maana yazo huwa ni ya kijumla na pana mno (Parker, 1974; Seitel, 1972). Kwa maana hii, ujumbe huweza kufasiriwa na kufafanuliwa kwa kuzingatia miktadha mahususi ya kimatumizi.

Katika tungo zake, Shaaban Robert ametumia methali kama chombo kuelekeza utafakari, usaili na ufafanuzi wa jumbe zinaowasilishwa. Kwa mfano, katika shairi la 'Maisha' (*Masomo Yenye Adili*, kur. 32-35) kumetumiwa neno-msingi kuwa anwani. Neno hilo linadokezea methali iliyotumiwa kwenye mshororo unaotangulizwa katika ubeti wa awali katika shairi hilo. Kwa mfano imetongolewa:

MAISHA hayatakwisha, bali watu waishio,
Na furaha ya maisha, kadiri hali ilivyo,
Kila ikifurahisha, na umri wenda mbio,
Kusudi kukamimilisha, Bwana Mungu atakayo.
(ubeti wa 1)

Kwa kawaida, suala linalohusu maisha linahitaji ufafanuzi wa kina na kutolewa mifano mahususi inayohitajika. Ni kutokana na methali iliyotumiwa ndipo mtunzi ameweza kuwa na dira ya kuelekeza na pia kudokeza kimbele ujumbe huo katika ubeti huo. Katika beti zinazofuatia ameweza kutoa mifano na maelezo yanayohitajika ili kubainisha zaidi ujumbe unaowasilishwa. Ni katika muktadha huo ambapo kumebuniwa na kumetumiwa kauli za kibinafsi kama vile: *wako wapi maarufu... waliokuwa na kalima... waliokuwa wakivuma...wako wapi wanaume... waraibu... warembo... siku ya mauti kuja, mtu hana kimbilio* miongoni mwa zingine. Kauli hizo ni vichujio vya mifano inayohitajika katika kufafanulia zaidi mantiki ya methali iliyoshirikishwa. Mifano kama hiyo pia inapatikana katika baadhi ya mashairi yake kama vile 'Sulubu' (*Mwafrika Aimba*, uk.1), 'Fedha' (*Ashiki Kitabu Hiki*, kur. 8-9), na 'Dunia' (*Almasi ya Afrika*, kur. 38-41). Mawazo katika mashairi hayo yameshikamanishwa kwa malengo ya kuendeleza zaidi mawazo yanayohusu sura mbalimbali za maisha ya watu katika jamii. Kama vile ilivyokwisha kuelezwa hapo awali, mtunzi wa ushairi huwa hana muda mwingi katika kutoa mifano na maelezo kwa kina. Kwa hivyo, mifano inayozingatwa huwa ni ile ambayo ni muhimu zaidi ambapo hupata uelekezo kupitia kwa methali iliyotumika. Ni katika muktadha huo ambapo Shaaban Robert ametumia

methali kwa makusudi kuwa ishara-elekezi katika kuibua mifano na maelezo yanayoshadidia mawazo katika utungo huo.

Methali katika tungo za Shaaban Robert zimetumiwa kuwa mizani ya kuratili ukweli wa maisha, wenzo katika kuhifadhi utamaduni na pia kufunulia falsafa za jamii kwa njia inayogusa hisi. Aidha kwa kuzingatia methali, mshairi ameweza kupata kwa urahisi sentensi au kauli msingi za kufaragulia kisa na mawazo yaliyojikita katika utamaduni na uhalisi wa maisha ya jamii. Kwa kawaida, mtunzi huwa ana mpekecho ndani unaotokana na tajiriba yake katika maisha ya jamii (Wanjohi, 1997). Mchomo huo wa ndani kwa ndani huhitaji kuwasilishwa kwa kauli au mizungu ya lugha. Kutokana na utumizi wa methali, ushairi huweza kupatanishwa na matukio au miktadha mbalimbali ambayo hupatikana kwa urahisi katika uhalisi wa utamaduni wa jamii. Kwa ambavyo methali huhitaji kufafanuliwa na kutolewa mifano hiyo, mtunzi amejipa upenu wa kusawiri na kufaragua zaidi kisa na ujumbe unaowasilishwa.

2.2 Methali kama Kiunzi cha Usimulizi na Udhhibiti wa Muundo katika Ushairi

Ushairi wa Shaaban Robert umezingatia utaratibu maalum katika usawiri na uwasilishaji wa ujumbe kwa hadhira. Hilo linaweza kubainika kwa kuzingatia jinsi mtunzi alivyotanguliza, alivyofaragua mawazo au hisi zake na hatimaye alivyohitimisha baadhi ya tungo zake. Wood (1971) amenakidi kuwa, maneno au kauli za lugha zinazotumiwa katika tungo za kishairi huteuliwa kwa ustadi ili kuweza kujenga miundo inayodhibiti maumbo mahususi yanayokusudiwa katika sanaa hiyo. Kwa kuzingatia mkepekecho wa mchomo uliotokana na tajiriba yake ya maisha, Shaaban Robert aliweza kuwasilisha hisi hizo kwa hadhira kupitia kwa tungo zake. Kulingana na Lord (keshatajwa), mtunzi hodari wa ushairi hatumii kauli au maneno kiholela bali kama nyenzo ya kuusarifu na kuuwasilisha ujumbe kwa utaratibu maalum.

Zaidi ya kuwasilisha jumbe kwa mantiki kama ilivyokwisha kuelezwa hapo awali, tungo za Shaaban Robert ziliwasilishwa kwa methali ili kuweza kujikita katika taratibu za kimuundo (au arudhi za kimapokeo). Taratibu hizo zilisherehekewa mno na watunzi wa wakati wake na wale wasifika waliomtangulia (Kezilahabi, 1983; Sengo, 1975). Isitoshe, Shaaban Robert alifanya hivyo kwa makusudi katika baadhi ya tungo zake ili kujenga mazingira ya kukubalika; kupata dira ya uelekezi wa usimulizi na pia kuwasiliana na hadhira kusudiwa. Shairi la 'Neno' (*Almasi za Afrika*, uk. 55) linaweza kutumiwa kuwa kielelezo hapa. Ubeti wa pili katika shairi hilo umesawiriwa ifuatavyo:

*Neno jema hifadha, hutoa nyoka pangoni,
Neno baya lina adha, huleta vita mwangoni,
Jua kusema ni fedha, na kale wamebaini,
Jua na jibu aidha, ni dhahabu kwa yakini.
(Ubeti wa 2)*

Ubeti huo, kama ilivyo katika mengi ya mashairi ya Shaaban Robert, umejikita kwenye mwendo wa usimulizi na vile vile kuwasiliana na hadhira fiche. Hata hivyo, jambo la muhimu ni kwamba usimulizi umejengwa kiufundi kupitia kwa methali iliyotumika katika mshororo wa awali katika ubeti huo. Kwa ambavyo mshairi alitaka ubeti wake uwe na mishororo yenye mizani nane kwa nane ilibidi ajikune kichwa ili kupata methali inayoweza kuibulia au kuafiki idadi ya mizani katika ruwaza maalum ya mishororo katika beti na shairi zima kwa ujumla. Katika udhibiti huo wa kimuundo, baadhi ya mashairi ya Shaaban Robert yanadhahirisha mtindo anuwai. Kwa mfano,, methali huweza kujitokeza kabla katika mishororo ya awali au ile inayopatikana baadaye katika kibwagizo au kiitikio. Mfano

unaoweza kutumika kufafanulia hoja hiyo ni kama ule unaopatikana kwenye shairi la ‘Bora kuwa Zaidana’ (*Masomo yenye Adili*, uk. 25-26) ambapo imesanifiwa:

Ukunjufu na huruma, bila neno badilifu,
Maarifa ya kupima, kutambua hitilafu,
Wapi aliposimama, au alipohalifu.
Heri ya panya mzima, kuliko simba mfu.
(ubeti wa 3)

Katika ubeti huo, methali imetumiwa mwishoni mwa ubeti kama kibwagizo katika shairi. Mishororo mingine katika ubeti huo inafuata taratibu za muundo wa mishororo ya awali. Muundo huo umetokana na methali iliyopo mwishoni. Mazingira hayo yanafafanua dhana kwamba, methali inaweza kutumiwa mwanzoni au mwishoni mwa ubeti kuwa kienzo cha udhibiti muundo wa shairi. Kwa sababu, kauli teule katika kibwagizo au kiishilio huwa ni kidhibiti cha kuibulia uwiano wa mishororo ya awali katika uwasilishaji wa utungo.

Katika historia ya ushairi wa Kiswahili, tungo zilizosifika zilitungwa kwa kuzingatia vipengele vilivyohusu arudhi za kimapokeo kama vile idadi maalum ya mizani, mishororo na urari wa vina (Abedi, 1954). Mashairi ambayo yalikiuka taratibu hizo yalibezwa na washairi wa kimapokeo waliothamini mno urasimu huo. Katika uwasilishaji wa ushairi wa Shaaban Robert, methali zimetumika kujenga msingi wa kushirikisha kauli nyinginezo zinazoibuliwa kibinafsi na kwa makusudi. Aidha, si sharti kwa mishororo wa msingi kuja mwanzo wa mwishoni bali jambo la msingi ni kuzingatia utendakazi wa methali katika udhibiti wa kimuundo katika shairi linalowasilishwa. Mashairi kama hayo ni mengi katika tungo za Shaaban Robert kama vile ‘Ngozi ya Simba’ (*Ashiki Kitabu Hiki*, kur. 3-4), ‘Wembe’ (*Almasi za Afrika*, kur. 26-27), ‘Tabia’ (*Masomo yenye Adili*, Kur. 89-90) miongoni mwa mashairi mengine.

2.3 Methali katika Uelekezi wa Matini katika Ushairi wa Kiswahili

Methali ni kifungu kifupi cha maneno teule ya kimapokeo ambayo hutumika kwa makusudi kuwa kichocheo cha usimulizi na kuelekeza mpangilio wa mawazo katika tungo za ushairi (Nagler, 1974). Ushairi wa Shaaban Robert umenufaika zaidi kwa matini hizo, hususa methali za Kiswahili. Kutumia methali kumesaidia kusarifu na kupanga mawazo bila kuikifu hadhira yake. Matumizi hayo yanaufanya utungo wa ushairi kuwa na vichepuo vya ukariri wa kuufafanua ujumbe kwa kuzingatia kauli tofauti tofauti katika uwasilishaji (Wanyoike, 1976). Kwa hivyo, matumizi ya methali katika ushairi wa Shaaban Robert yanaifanya hadhira kuuelewa ujumbe huo kwa kuzingatia maelekezo mengine yanayoibuliwa kwa makusudi. Kauli nyinginezo zilizotumiwa katika tungo za Shaaban Robert ni za kiusambamba ili ushadidida zaid methali iliyopo au zilizopo. Hivyo, alielewa kuwa hadhira ya dhiti haichangamkii miundo ya aina moja katika tungo za ushairi na fasihi kwa ujumla.

Matumizi ya methali huwasilisha jumbe za ujumla zinazohitaji tafakuri na fafanuzi inayozingatia muktadha wa kimatumizi. Kwa sababu, ujumbe unaowasilishwa huwa na mshabaha wa kimwangwi katika kauli zingine zilizobuniwa kibinafsi (Nagler, keshatajwa). Sababu hapa ni kwanba, methali iliyotumiwa au zilizotumiwa huwa zenye ushamiri wa utata katika uelewaji wa jumbe zinazowasilishwa. Hivyo, Shaaban Robert ametumia kauli za kiusambamba kuwa dira ya kuondoa viwingu vya utata unaoweza kujitokeza. Ingawa utata huo ni makusudi kama njia mojawapo ya uwasilishaji katika tanzu za kifasihi, wakati mwingine mshairi huweza kuhisi kuwa ujumbe si bayana inavyostahili. Iwapo hadhira itapata utata katika ufasiri mwafaka wa maana au ujumbe uliokusudiwa katika methali; kauli za usambamba husaidia katika ufafanuzi huo. Kisemiotiki, kauli teule katika uwasilishaji wa tungo za kifasihi haziwezi kujisimamia bali hupata ukamilifu wake kupitia kwa muktadha wa

ishara au kauli zingine zilizoshirikishwa (Hawkes, 1977). Uwasilishaji wa ushairi wa Shaaban Robert haujakita tu kwenye arudhi za kimapokeo bali uliibua kwa makusudi baadhi ya miundo teule iliyoafiki hisi za wasomaji kwa kujenga ridhimu, toni au mahadhi yaliyokusudiwa.

Kwa kawaida, matumizi ya methali hupatikana kwa wingi katika tamaduni na mawasiliano ya watu. Kwa hivyo, Shaaban Robert alikuwa na hadhari kubwa katika uchopoaji wa mojawapo ili kujenga msingi wa kudokezea na kuelekezea ujumbe kwa hisi na athari tarajiwa. Shairi la ‘Neno la Ahadi’ (*Masomo yenye Adili*, kur. 74-76) linaweza kutumika kama kielelezo cha matumizi hayo. Kwa mfano, imetongolewa:

*Siri huwa ya mmoja,
Hakuna siri ya wengi,
Siri ya wengi kioja,
Hufa toto halikongi;
Hupauka na hufuja,
Uzuri wake ni rangi.
Siri huketi pamoja,
Kama moyo hautangi.
Lisemwalo linakuja,
Neno halikosi mwangi.
(ubeti wa 1)*

Ubeti huo una ujumbe unaohusu umuhimu wa uhifadhi wa siri miongoni mwa wanajamii. Katika uwasilishaji wa ubeti huo, kumetumiwa methali inayopatikana katika mshororo wa mwanzo kuwa kielekezo cha msingi katika kushirikisha kauli nyinginezo za kibinafsi ili kuweza kujenga usambamba unaofafanua zaidi ujumbe unaowasilishwa. Katika kufanya hivyo, msanii ameweza pia kuchepeka methali nyingine kuwa mshororo mwishoni katika ubeti huo. Methali hiyo ya pili imechangia ile ya awali katika uelekezaji zaidi wa ubainishaji wa mawazo hayo yanayowasilishwa hadi kutamatishwa. Katika mantiki hii, mtunzi amedhihirisha weledi wake katika matumizi ya methali zaidi ya moja katika ubeti na utungo mzima kwa ujumla Kinachobainika hapa ni kuwa, methali ya msingi zaidi ni ile iliyotumiwa mwanzo. Kimaudhui na kimuundo, methali hizo zinadhihirisha kiwango fulani cha ushikamano na uwiano wa kauli katika uwasilishaji wa mawazo katika shairi. Huenda alipokuwa katika lindi la mchomo wa hisi na mawazo, akili ya mshairi iliduru kwenye kanzi ya methali zilizopatikana katika utamaduni wa jamii na kuteua ile au zile zilizofaa zaidi kuwasilishia falsafa yake kuhusu maisha. Kwa maana hivyo, methali hizo ni dira elekezi katika kubua matini au kauli changizi. Kutokana na methali hizo, Shaaban Robert aliweza kuratibu na kufundika mawazo au fikra huku akibainisha falsafa yake katika utungo. Katika kufanya hivyo, amekuwa akipunguza utata unaoweza kutokea katika usomaji na vile vile kuelekeza zaidi hadhira kuupata ujumbe uliokusudiwa.

2.3 Methali kama Chombo cha Kuwasilishia Dhamira na Muhtasari wa Maudhui

Mtunzi hodari wa ushairi wa Kiswahili huwajibika kuteua na kutumia kauli na maneno ambayo huwasilisha ujumbe kwa muhtasari. Maneno au kifungu cha maneno teule huwa angavu katika uwasilishaji wa ujumbe ambao hujengwa kwa mazingira yanayovuta hisi na kuchochea usaili na utafakari. Kwa hivyo, hadhira hujengewa muktadha wa kuyarejelea mawazo hayo; siyo tu wakati huo bali hata kwa siku za baadaye (Saavedra, 2002). Mawazo hayo huwasilishwa kimuhtasari kutokana na ushikamano wa kauli na maneno teule ambayo ni angavu katika ushairi. Kwa sababu hii, baadhi ya mashairi ya Shaaban Robert

yamewasilishwa kwa shairi lenye ubeti mmoja. Mfano hapa ni katika shairi la ‘Sulubu’ (*Mwafrika Aimba*, uk.1).

Roho nyumbaye mwili,
Kuwa na afya wajibu,
Na uzima wa akili,
Ni mwili wenye sulubu.
(shairi zima lenye ubeti mmoja)

Jambo linalobainika katika shairi hilo ni kwamba, kumetumiwa kauli na maneno machache. Hata hivyo, methali iliyopo imesheheni lukuki ya mawazo. Ingawa mashairi yenye ubeti mmoja yapo, mengi yanayopatikana katika diwani za Shaaban Robert huwa yana beti nyingi. Katika shairi hilo na mashairi mengine yenye uelekeo huo, mtunzi hakutaka kuichosha hadhira kwa mkururo wa mishororo katika beti za mashairi. Kwa hivyo, alichuja mawazo ambayo alihisi kuwa muhimu kwa kushirikisha matumizi ya methali iliyopo. Baadhi ya mashairi yenye matumizi ya methali moja ingawa yana beti nyingi ni kama vile ‘Bora kuwa Zaidana’ na ‘Gharika’ (*Masomo yenye Adili*, kur. 25-28, 62-69 mtawalia), ‘Vipande Vipande’ (*Mwafrika Aimba*, kur. 49-59) na ‘Maswali na Majibu’ (*Ashiki Kitabu Hiki*, kur. 14-15), ‘Uzee’ (*Kielezo cha Fasili*, kur. 87-89) na ‘Dunia’ (*Almasi za Afrika*, kur. 38-41). Jambo la uelekezaji hapa ni kuzingatia jinsi methali zilivyotumika ili kuupata undani wa maudhui na dhamira zilizofundikwa. Aidha, mawaidha ambayo hupatikana katika shairi moja huweza kufananishwa na maudhui kamili yanayowasilishwa kwenye riwaya na tamthilia (Wallah, 1988). Kwa kutumia kipengele cha methali, ushairi wa Shaaban Robert unaweza kuchukuliwa kuwa unrahisisha uekezaji wa usomaji kupitia kwa vichujio vya mawazo msingi yanayowasilishwa. Hapa ieleweke kuwa, mifano na maelezo ya ukariri yameachwa si kwa mapuuzo bali kwa ustadi na kwa makusudi ili kuishirikisha hadhira katika ufafanuzi wa jumbe zinazowasilishwa..

Methali zilizotumiwa katika tungo za Shaaban Robert zimesetiri jumbe pana ambazo huwasilishwa kwa muhtasari. Hata hivyo, hadhira yake haiwezi kutindikiwa katika upataji wa maana kusudiwa ila pale ambapo msanii huyu ana nia hiyo. Kwa njia hiyo, hadhira kusudiwa hupata fursa yakujikuna kichwa katika harakati ya kujaliza mifano-baki iliyofumbwa katika methali ziliyotumiwa au zilizopo. Matumizi hayo hukidhi haja mbili za msingi: huhakikisha kuwa mtunzi hatatumia muda mwingi katika kufafanua mifano itolewayo; na hadhira itakuwa imejengewa mazingira ya kuufasiri ujumbe uliofumbwa katika utungo. Hapa ieleweke kuwa, methali moja huweza kuwa yenye maana na falsafa pana iliyofundika uzami wa mawazo (Gesero, 2009; Msokile, 1992 na Roberts, 1988). Vile vile, mtunzi ameweza kutumia methali kugota ndipo katika kuwasilisha mawazo au ujumbe mpana na kwa muda mfupi iwezekanavyo.

Methali kama vito angavu katika ushairi, husaidia katika kuibua na kubainishia dhamira, mwelekeo na falsafa ya mtunzi. Maudhui ambayo ni kiini na kiumbiumbi cha ndani katika ushairi, huhitaji kutolewa maelezo ya kina lakini Shaaban Robert ameyawasilisha kwa muhtasari (Chuachua, 2011). Hiyo ndio sababu ya hadhira kuwezesha, hata baada ya kipindi kirefu kupita, hukumbuka kiini cha maudhui hayo yaliyowasilishwa. Pale ambapo mshairi habainishi kwa kina ujumbe, mawazo ya utungo huweza kufafanuliwa na kufasiriwa kwa kuzingatia methali zilizotumiwa.

2.4 Methali kama Chombo cha Ufumbaji katika Ushairi

Ufumbaji ni mbinu mojawapo muhimu katika utunzi na mawasiliano ya kifasihi, hususa katika ushairi wa Kiswahili. Ujumbe unaowasilishwa husetiriwa kupitia tamathali za usemi

zilizotumika katika tungo hizo teule za ushairi. Katika mantiki hiyo, ufasiri wake huhitaji jicho pevu la upekuzi na uchambuzi ili kuweza kuutambua ujumbe unaowasilishwa. Kwa hivyo, kila kauli iliyotumika hudai kufasiriwa na kufumbuliwa (Noor, 1988; Wafula, 1989). Shaaban Robert ametumia methali ili kuweza kuelekezahadhira kutozingatia maana iliyo wazi kama inavyobainika katika baadhi ya tungo zake. Hiyo ni mbinu iliyotumiwa kwa azma ya kujenga utafakari wa kisitari ambapo kuna uhitaji wa kuhamisha maana ya msingi inayorejelewa katika utungo. Kwa sababu, methali zina maana ya juujuu au iliyowazi na ile batini (Madumulla, 1995). Kwa hivyo, methali zimetumiwa katika ushairi huo ili kuukoleza na kuelekeza na kufasiri ujumbe kwa uelekezi wa tamathali hizo za usemi. Hata hivyo, tungo hizo zinaweza kuwekwa katika makundi mawili za kiufasiri: zile zinazowasilisha ujumbe moja kwa moja na zile za kimafumbo. Kulingana na Jacobson (1975), kuna aina mbili za lugha ya kitamathali zitumikazo katika uwasilishaji wa ushairi: ile ya kimetonomia na ile ya kisitari. Hilo linadhihirika kupitia kwa shairi la 'KWELI' (*Masomo yenye Maadili*, kur. 5-11).

Kweli itashinda mwisho, namna tunavyoishi,
Kweli haihofu tisho, wala nguvu ya majeshi,
La uongo lina mwisho, kweli kitu aushi,
Kweli itashinda kesho, kama leo haitoshi.

(ubeti wa 1)

Shairi hilo limewasilishwa kwa methali ambayo inaufasiri wa moja kwa moja na ujumbe unaeleweka katika mukatadha wa kimetonomia. Matumizi hayo ya methali ni tofauti na yale yanayoshuhudiwa katika shairi la 'Fahari ya Taifa' (*Almasi za Afrika*, kur. 27-29).

Mpanda mbegu za mwitu, mavuno yake makeke,
Huvuni kingine kitu, kazi bure jasho lake,
Na kila mtake watu, kuwa duni chini yake;
Pasipo hofu ya kitu, atapigwa na wenzake.

(ubeti wa 8)

Katika ubeti huo, methali imetumika kama chombo cha kuufumba zaidi ujumbe unaowasilishwa. Ujumbe huo umesetiriwa ambapo hudai upigaji bongo ili kupata fasiri ya ujumbe. Kutokana na uhodari wake, Shaaban Robert ametumia sitari za aina mbalimbali ili kujenga mafumbo katika uwasilishaji wa tungo zake. Kauli za kimetonomia pia zimetumika kwa makusudi kwa azma ya kuilenga zaidi hadhira ya uanagenzi. Matumizi hayo huhakikisha kuwa hadhira huupata kwa wepesi ujumbe unaoelea katika tungo hizo. Hata hivyo, mshairi amefanya hivyo katika kuuwasilisha ujumbe kwa hadhira ya pande mbili: ile ya kiwango cha juu na ile ya kiwango cha kadiri katika tafakari na upokezi wa ujumbe unaowalishwa. Isitoshe, Shaaban Robert ametumia kwa uwazi baadhi ya methali ili kusetiri ujumbe wake kwa ufahamu kuwa kuna hadhira ya dhati na ile ya chati ambayo ilipasa kutengwa katika udurusu wa tungo zake. Hiyo ndiyo sababu ya baadhi ya tungo zake kuwa na methali na zingine hazitumii methali waziwazi.

Methali katika ushairi hujengewa kichocheo cha kuitafakarisha hadhira ili kuupata ujumbe unaokusudiwa (Kunemah, 2008; Frolova, 2008). Isitoshe, utafakari huo hutekeleza dhima ya kuishirikisha na kuifanya hadhira ya ushairi kuwa tendi ambapo hushughulisha bongo. Ufumbuzi wa mafumbo katika ushairi wa Shaaban Robert huhitaji kiwango fulani cha umahiri wa kutafakari na kuihusisha maana iliyoibuliwa na miktadha halisi ya maisha na utamaduni wa jamii. Kwa maana hiyo, maneno au kauli teule zinazotumiwa katika ufumbaji huo wa ushairi ni zile zinayopatikana katika mawasiliano ya jamii. Kadhalika, mtunzi wa fasihi, hususani tungo za ushairi, ana hiari ya kutoa yote yanayomkera ama kwa uwazi au kwa mafumbo. Lugha ya mafumbo ni muhimu katika kuibua ujumi, ambapo kivutio hicho

hudhihirika kupitia kwa kunga zilizotumika katika uwasilishaji wa tungo za ushairi wa Kiswahili (Mulokozi na Kahigi, 1979). Kwa mfano, ushairi wa Shaaban Robert unapokaripia au kukemea hutumia mafumbo yasiyoikera hadhira. Hata hivyo, uwasilishaji huo umekolezwa na kurutubishwa zaidi kupitia matumizi ya methali. Kauli nyinginezo zilizoibuliwa kibinafsi, pia ni za msingi na zinasaidia katika kufafanua zaidi dhima ya methali iliyotumika au zilizotumika katika tungo hizo za Shaaban Robert.

2.5 Methali kama Mbinu ya Kujengea Taharuki

Mbinu ya taharuki hutumika sana katika tungo za kinathari kama vile riwaya, hadithi fupi na tamthilia. Vile vile, imeweza kutumiwa kwa kiwango fulani katika uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili. Hayo, hutokea katika ushairi wa Kiswahili kwa kuzingatia methali kama chombo cha kimtindo. Kwa kuzingatia mbinu ya uwasilishaji Shaaban Robert ametumia methali. Mshairi huyu amehusisha methali kuwa dira ya kujengea taharuki. Mbinu hii ni muhimu katika kudhibiti usomaji wa hadhira kwa njia inayosisimua (Maitaria, 2016). Aidha, methali kama mbinu ya uwasilishaji katika tungo hizo humweka kitako msomaji na kumfanya awe mwenye ustahimilivu na subira katika udurusu na pia kujenga mazingira ya kuuelewa zaidi ujumbe unaowasilishwa. Katika tungo za ushairi wa Kiswahili, matumizi ya methali huweza kutokea popote na kwa kuzingatia mitindo na kunga zinazotumiwa katika uwasilishaji (Maitaria na Momanyi, 2011). Kwa mfano shairi la ‘Nyuso Mbili (*Ashiki Kitabu Hiki*, kur.1-2) limewasilishwa kama ifuatavyo:

Kweli haina mavazi, kwa watu wenye adili,
Hufanana na mapenzi, kwa mtu yakikubali;
Uongo hauchukizi, kwa mtu wa nyuso mbili,
Yaani watu jambazi, na hufana kwa fadhili.
(ubeti wa 8)

Ukitaka panda ngazi, pandio si mbilimbili,
Mbili hubwaga mkwezi, hapati kufika mbali;
Ngazi zina utelezi, huangusha watu chali,
Mkwezi wa chipukizi, hasiri kwenye kilili.
(ubeti wa 10)

Shairi hilo hapo juu limetumia methali mbili katika beti kumi zilizowasilishwa. Methali hizo zimetokea katika beti mbili zinazokaribiana kama ilivyoonyeshwa katika mfano uliotolewa. Katika anwani mshairi ametumia sehemu ya pili ya methali na baadaye ametumia methali hiyo kwa ukamilifu: ile ya kwanza inayopatikana katika ubeti wa nane. Isitoshe, methali nyingine imetumika katika mshororo wa ufunguzi katika ubeti wa kumi. Hapa ifahamike kuwa mtunzi amefanya hivyo kwa makusudi siyo tu katika harakati ya kujenga upeo wa juu au uwasilishaji wa usambamba bali pia kama mbinu ya kuibulia na kuendeleza zaidi taharuki katika shairi hilo. Kwa uelekezi huo, taharuki imejengwa kabla katika anwani na kuendelezwa kiawamu kupitia kwa methali mtawalia.

Matumizi ya methali katika ushairi wa Shaaban Robert ni kichocheo cha ufunuo wa jumbe katika mishororo ya kabla na ya baadaye. Hilo linadhihirishwa pia kwenye shairi la ‘Vipande Vipande’ (*Mwafrika Aimba*, kur. 49-51) ambapo methali *Hasira hasara* inapatikana katika mishata ya mishororo kwa kuzingatia mkokoto wa maneno mawili yaliyotapakazwa katika ubeti, kama inavyotongolewa:

Vita hutaka *hasira*
Mpigani kuwa nazo
Vita mama wa *hasara*

Ole wao wapendao...

(Ubeti wa 8)

Katika muktadha wa ubeti huo mshairi amejenga mazingira ya kuidhibiti hadhira ili iwe yenye subira katika kuudurusu utungo mzima ili kiu inayoibuliwa iweze kukatika. Matumizi hayo yanaashiria kwamba, idadi ya methali katika utungo hutegemea uhodari wa mtunzi katika uwasilishaji wa maudhui kwa kuzingatia athari inayokusudiwa kuibuliwa. Mshairi mengine yaliyotumia mtindo huo ni kama vile ‘Bora kuwa Zaidana’ (*Masomo yenye Adili*, kur. 25-28), ‘Maswali na Majibu’ (*Ashiki Kitabu Hiki*, kur. 14-18), ‘Wembe’ (*Almasi za Afrika*, kur. 26-27) miongoni mwa mengine. Aghalabu mashairi hayo huwa yenye beti nyingi na husawiri matukio marefu ambapo hadhira huweza kupwelewa. Katika kuitanabahisha na kuidhibiti hadhira, methali zaidi ya moja huweza kutumika. Si watunzi wengi ambao hutumia mtindo huu bali ni wale waliobobea katika sanaa hii kama inavyodhihirika katika tungo maarufu za Muyaka wa Haji (*Mashairi ya Muyaka*), Sayyid Abdallah Bin Nassir (*Al-Inkishafi*), Abdilatif Abdalla (*Sauti ya Dhiki*), Ahmed Nassir (*Malenga wa Mvita*) na Said Ahmed Mohamed (*Sikate Tamaa; Kina cha Maisha na Jicho la Ndani*). Iwapo methali zinazotumiwa ni zaidi ya moja, basi kila moja hushikilia nafasi muhimu katika kujenga kilele cha vitushi ambapo huweza kuwiana au kutofautiana. Aidha, matumizi hayo hukuza taharuki na kusababisha maudhui kushikamanishwa na kuwasilishwa kiawamu.

3.0 HITIMISHO

Makala haya, yamejaribu kuelezea uwiano uliopo katika methali zilizotumika na maudhui yanayowasilishwa katika ushairi wa Shaaban Robert. Matumizi hayo yameutilia nguvu ushairi huo kutokana na namna mtunzi alivyozitumia methali hizo. Kwa ambavyo methali ni miongoni mwa kauli maarufu katika utamaduni wa jamii, zimetumiwa katika ushairi wa Shaaban Robert kama vyanzo ya uhifadhi wa falsafa-jamii ya mtunzi. Methali ni kipengele kielekezi ambacho kinahitaji kujengewa kisa, kutolewa mifano na ufafanuzi wa kina kwa kuzingatia tajiriba na hisi ya mtunzi. Ujumbe hudokezwa na kuwasilishwa kimuhtasari kwa kuzingatia viashiria vya methali. Shaaban Robert amewasilisha tungo zake kwa namna mbili: ushairi unaotumia methali moja au zaidi na pale ambapo methali hazikutumiwa kwa uwazi, dhima yake hutekelezwa kwa mwangwi au kupitia kwenye maudhui yanayowasilishwa. Hivyo, methali za Kiswahili zinaweza kutumika katika uwasilishaji wa tungo zinazozingatia zaidi arudhi za kimapokeo. Shaaban Robert ameweza kujitahidi kuurejesha na kuufanya ushairi wa Kiswahili kuwa ni zao asilia la utamaduni wa Mwafrika. Baadhi ya kauli zilizotumika katika ushairi wa Shaaban Robertni za kibinafsi ambapo kwa hivi sasa zinachukuliwa kuwa zenye ‘umethali’ ndani yake. Kwa kuwa methali ni zao la utamaduni, jumbe katika mashairi hayo zina mwelekeo wa kuadilisha muktadha wa uhalisia wa maisha ya watu. Kwa hivyo, jamii ya Afrika Mashariki na Afrika kwa ujumla, huukumbatia na huenzi ushairi wa mtunzi huyu kama chombo cha kuhifadhia utamaduni wao. Aidha, ushairi wa Shaaban Robert umeweza kutafasiriwa kwa lugha muhimu za ulimwengu. Kwa kuzingatia tafsiri hizo, ushairi wa Shaaban Robert umechangia katika kueneza utamaduni wa wenyeji wa Afrika Mashariki ndani na nje ya bara la Afrika.

Kutokana na makala haya inapendekezwa kuwa utafiti ufanywe ili kubainisha iwapo ushairi wa Shaaban Robert ulinufaika kutokana na ushairi simulizi katika jamii yake na jamii zingine za Afrika Mashariki. Kadhalika, uhakiki unaweza kufanywa ili kubainisha umaarufu wa kauli zake za kibinafsi ambazo zimekubaliwa kuwa za kimethali katika muktadha wa jamii za Afrika Mashariki.

MAREJELEO

- Abedi, A. (1954). *Sheria za Kutunga Mashairi na Diwani ya Amri*. Nairobi: East African Literature Bureau.
- Chacha, C. N. (1987). "Meaning and Interpretation of Swahili Poetry: A Portrayal of Changing Society," Tasnifu ya Ph.D., Chuo Kikuu cha Yale. (Haijachapishwa).
- Chuachua, R. (2011). *Itikadi katika riwaya za Shaaban Robert*. Dar es Salaam: TATAKI.
- Darvin, D. na Wamuhu (1994). *Enjoying Poetry*. London: The Macmillan Press.
- Frolova, N. (2008). "Mazungumzo ya Washairi wa Mapokeo na wa Kisasa: Mabishano au Majadiliano?" Katika Ogechi, N.C. na wenzake (Wah.), katika *Nadharia katika Taaluma ya Kiswahili na Lugha za Kiafrika*. Eldoret: Moi University Press.
- Gesero, W. C. (2009). *Methali za Kiswahili Afrika Mashariki na Kati*. Dar es Salaam: Absit.
- Gibbe, A. G. (1980). *Shaaban Robert: Mshairi*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Harries, L. (1962). *Swahili Poetry*. Oxford: Oxford University Press.
- Hawkes, T. (1977). *The Structuralism and Semiotics*. London: Methuen.
- Jilala, H. (2008). "The Artistic Uses of Metaphors in Constructing Meaning and Messages in New Generation Songs in Tanzania." Tasnifu ya M.A., Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. (Haijachapishwa)
- Kezilahabi, E. (1976). *Ushairi wa Shaaban Robert*. Nairobi: East Africa Literature Bureau.
- Kezilahabi, E. (1983). "Uchunguzi katika Ushairi wa Kiswahili." Katika Kiswahili: TUKI Juzuu 111: 144-163.
- Kunemah, A. S. K. (2008). *Misemo na Methali katika Ushairi*. Dar es Salaam: TUKI.
- Lo Liyong, T. (1972). *Popular Culture of East Africa*. Nairobi: Longman Kenya Ltd.
- Lord, A.B. (1970). *The Singer of Tales*. Cambridge: Harvard University Press.
- Madumulla, J.S. (1995). *Proverbs and Sayings: Theory and Practice*: Dar es Salaam: TUKI.
- Maitaria, J.N. na Clara, M. (2011). "Dhima ya Kibwagizo katika Ushairi wa Kiswahili." Katika
- Maitaria, J.N. na Momanyi, C. (2016). "Visawe katika Methali Tafsiriwa za Kiswahili." Katika Jilala, H. (Mhar.). *Nadharia za Tafsiri, Ukalimani na Uundaji wa Istilahi*. Dar es Salaam: Daud Publishing Company. Kur. 279 - 293.
- Momanyi, C. (1998). "Usawiri wa Mwanamke Muislamu katika Jamii ya Waswahili kama Inavyobainika katika Ushairi wa Kiswahili," Tasnifu ya Ph.D., Chuo Kikuu cha Kenyatta. (Haijachapishwa).
- Mosha, E.S. (2002): "The Use of Metaphors in Chaga Folktales and Oral Poetry," Tasnifu ya M.A., Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. (Haijachapishwa).
- Msokile, M. (1992). *Kunga za Fasihi na Lugha*. Dar es Salaam: Educational Publishers and Distributors Ltd.
- Mtesigwa, P. C. K. (1990). "Methali ni Nini?" Katika *Kiswahili Juzuu Na. 2*. Kur. 1-9
- Mulokozi, M.M. (2002) (Mhar.). *Barua za Shaaban Robert 1931-1958*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mulokozi, M.M. na Kahigi, K. K. (1979). *Kunga za Ushairi na Diwani Yetu*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Mulokozi, M.M. na Kitogo, S. (2007). *Mithali na Mifano ya Kiswahili – Shaaban Robert*. Dar es Saalam: TUKI.
- Nagler, M.N. (1974). *Spontaneity and Tradition. A Study in the Oral Art of Homer*. Berkeley: University of California Press.
- Ndutule, C. (1987). "Shaaban Robert's Poetic Landscape: From Ethnicism to Nationalism." Katika Kiswahili 54/1 na 54/2: 92-116.
- Nowotny, W. (1968). *The Language Poets Use*. New York: Oxford University Press.
- Parker, C. A. (1974). "Aspects of A Theory of Proverb," Tasnifu ya Ph.D, Chuo Kikuu cha
- Pierce, C. (1977). *Semiotics and Significs*. Bloomington: Indiana University Press.

- Propp, V. (1968). *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Robert, S. (1972). *Almasi za Afrika*. London: Nelson.
- Robert, S. (1972). *Sanaa ya Ushairi*. London: Nelson.
- Robert, S. (1961). *Mwafrika Aimba*. London: Nelson.
- Robert, S. (1969). *Koja la Lugha*. London: Oxford University Press.
- Roberts, P. D. (1988). *How Poetry Works*. London: Penguin Books.
- Saavedra, A. J. (2002). "Swahili Poetry as Historical Source: Utenzi, War poems and the German Conquest of East Africa," Tasnifu ya Ph.D., Chuo Kikuu cha London. (Haijachapishwa).
- Seitel, P. (1972). "Proverbs and Structures of Metaphors among the Bahaya of Tanzania," Tasnifu ya Ph.D., Chuo Kikuu cha Pennsylvania. (Haijachapishwa).
- Sengo, T. S. Y. (1975). *Shaaban Robert: Uhakiki wa Maandishi Yake*. Nairobi: Longman.
- Senkoro, F.E.M.K. (1988). *Ushairi: Nadharia na Tahakiki*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press
- Shariff, I. N. (1983). "Functions of Dialogue in Swahili Society," Tasnifu ya Ph.D., Chuo Kikuu cha New Jersey. (Haijachapishwa).
- Wafula, R. (1989). "The Use of Allegory in Shaaban Robert's Prose Works," Tasnifu ya M. A., Chuo Kikuu cha Nairobi. (Haijachapishwa).
- Wallah, N. J. (1988). *Malenga wa Ziwa Kuu*. Nairobi: Heinemann Kenya Ltd.
- Wanjohi, G.J. (1997). *The Wisdom and Philosophy of African Proverbs*. Nairobi: Paulch Publications Africa.
- Wanyoike, E. N. (1976). "The Use of Language in Poetry," Katika Oluoch A. L. at al (Wah), *LUGHA: A Journal for Language Teachers in Kenya, Vol 5. No. 1*. Nairobi: Kenya Language Association. Washington. (Haijachapishwa)
- Wood, R. (1971). *An Essay on the Original Genus and Writing of Homer*. New York: Garland Publishing.